

Szakmai beszámoló

A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet 2019. évi tevékenységéről

A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet külső és belső munkatársai 2019-ben a következő tudományos, és tudományszervezési és közönségszolgálati feladatokon dolgoztak:

1. Az Erdélyi cigány–magyar kulturális szótár szerkesztési munkálatainak folytatása. Ez a szótár az erdélyi kulturális szótársorozat folytatása (*Román–magyar kulturális szótár*, 2009, *Dicționar cultural maghiar–român*, 2013, *Német–magyar kulturális szótár*, 2017). A tervezett kiadvány célja az erdélyi cigány kultúra, hagyomány és mentalitás alapfogalmainak, intézményeinek, személyiségeinek bemutatása, különös tekintettel a magyar kultúrával való kapcsolatára (pl. zene, tánc). A cigány-magyar kulturális szótár eddigi szócikkei elsősorban a cigány népi kultúra, folklór és hagyományos mesterségek különböző területeit érintették. A támogatás időszakában írt további szócikkek a cigány népi kultúra reprezentatív tárgyi, szellemi elemeit mutatja be, és további ismert személyiségek tevékenységét értékeli.

Programfelelős: Fosztó László.

2. Melyik utca? Melyik tér? Nyelvi tájkép és szóbeliség.

A nyelvi tájkép kutatása viszonylag új vizsgálódási terület, amely a humán- és társadalomtudományoknak a terek (meg)jelölésére vonatkozó eredményeire és tételre épít, újfajta megvilágításba helyezve a társadalmi tér szociolingvisztikai aspektusait.

Általános meghatározás szerint a nyelvi tájkép adott település, régió, városi agglomeráció stb. tereinek nyilvános felirataira vonatkozik: helynevek, tér- és utcanevek, az intézményi, kereskedelmi, üzleti élet „kiírt” szövegei (Landry, Bourhis 1997, idézi Gorter 2017:32), amelyek szimbolikus üzenetek egész sorát hordozzák az ott lakók és az arra járók számára egyaránt.

A kutatás a lokalitás- és identitásteremtés – *terekről szóló* és a *terekben zajló* – nyelvi gyakorlatai sokféleségre irányult. Nyilvánvaló, hogy ezek nem csak a kollektív emlékezettel függenek össze (régi utcanevek, történetek, legendák szóbeli forgalmazása), hanem a nyelvhasználók kreativitásával is. A kutatás feltárta, hogy az utóbbiak az utcák, terek belakását, el- vagy visszafoglalását, otthonossá tételét *mindennapi nyelvi aktusok* révén (meg- és átnevezések, a feliratok vicces, akusztikus fordításai, ironikus szófordulatok, kommunikációs technológiák keverése, multimodális üzenetek, nyelvjogi akciók stb.) hozzák létre, a hivatalos feliratok ellenében, amelyek az adott közösséget/csoportot kizárják, vagy amelyekkel azok nem tudnak/nem akarnak azonosulni.

Az elkészült tanulmány az ilyen értelmzett diszkurzív térépítési gyakorlatok szerepét kívánjuk kiemelni a lokalitás és a helyi identitás felépítésében, a kelet-közép-európai, poszt-kommunista térség, és ezen belül is a romániai magyar közösség nézőpontjából. Az elemzés a Kolozsvárra fókuszál, a *dokumentumelemzés* (helytörténeti források, nyomtatott és elektronikus sajtó, közösségi oldalak, fényképalbumok), a *megfigyelés*, valamint szervezett *városi sétákon, nyilvános megmozdulásokon, nyelvjogi akciókon* való részvétel módszereire támaszkodva.

Programfelelős: Sorbán Angella.

3. A moldvai magyar nyelvjárás kettős tagozódásának bizonyítékai.

A program felelőse, Péntek János előkészítője volt *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza* (1991) kiadásának és szerkesztője a három kötetes *A moldvai magyar tájnyelv szótára* (2016–2018) című munkának. Ezek anyaga alapján és más szerzők munkái alapján nyilvánvaló, hogy nem tartható Szabó T. Attilának az 1959-ben határozottan kifejtett, majd a szakirodalomban kanonizált véleménye, hogy a moldvai magyarok nyelvjárásai és néprajzi szempontból is háromfélék. És az a

véleménye sem, ami összefügg az előbbivel, hogy a Szeret menti (északi és déli) csoport is székely eredetű. Az elkészült tanulmányában Péntek János az ezt cáfoló nyelvöldrajzi (hangtani, alaktani és jelentéstani) érveket foglalja össze. Hasonlóképpen érvel a csángó név eredetével kapcsolatos véleménye mellett.

4. Mikrotoponímiai kutatások a Székelyföld csíki régiójában. Csíkminsztent és Hosszúaszó települések elektronikus helynévi térképének elkészítése pályázat szakmai beszámolója A pályázati projekt kutatásai két csíki település elektronikus helynévi térképének az elkészítésére irányultak. A két település egyike Csíkminsztent (r. Misentea), a másika pedig Hosszúaszó (r. Hosasău). A települések közigazgatási hovatartozása többször is változott az idők során: Hosszúaszó 1880-ban beolvadt Csíkminsztent településbe, 1956-ban különvált, Csíkszentkirály község (r. Comuna Săcrăieni) falvaként szerepelt, hasonlóképpen Csíkminsztent is, majd 2004-ben Csíkszentlélek község (r. Comuna Lelicieni) megalakulásával Csíkminsztenttel együtt annak részévé vált. A szóban forgó falvak elektronikus helynévi térképei a mai élő helynevek térbeli elterjedését hivatottak bemutatni. A települések mai élő helynevei a korábbi élőnyelvi gyűjtések anyagából származnak, amelyek ellenőrzésére, további élő és történeti helynevekkel való kiegészítésére e pályázat munkálatai keretében került sor.

A pályázati munkálatok a két település korábbiakban összegyűjtött, adattárban bemutatott helyneveinek az ellenőrzésével, történeti adatokkal való kiegészítésével indultak. Mindezt a helynévanyag térképvázlatainak az elkészítése követte az ide vonatkozó módszertani útmutatók alapján, majd a térképkészítés partnereivel való kapcsolatfelvétel.

A térképvázlatok elkészítése kapcsán a Csíkszentlélek község Polgármesteri Hivatala nyújtott fontos információkat, amelyek szerint a Csíkszentlélek községhez tartozó két vizsgált település nem rendelkezik önálló adminisztratív térképpel. Azok a község többi településével együtt, összevontan szerepelnek a községi adminisztratív térképen. Mindezek következtében a két település összevont térképvázlatát készülhetett el a korábbi, Hosszúaszót is magába foglaló csíkminsztenti térképvázlat alapján. Az elektronikus térképek elkészítője a csíkszeredai CartoService Kft. emelhető ki (Csíkszereda, Szász Endre u. 14 sz., Hargita megye). A kapcsolattartó személy: Sántha Zsuzsanna (tel.: 0266-372144; e-mail: marketing@cartoservice.ro)

A pályázati munkálatok során sikerült összeállítani Csíkminsztent és Hosszúaszó összevont belterületi és külterületi elektronikus térképét: *Csíkminsztent és Hosszúaszó A.*, *Csíkminsztent és Hosszúaszó B.* A térképvázlatok a helynévgyűjtés és közzététel ide vonatkozó elvei, módszerei alapján készültek Csíkminsztent térképe alapján. Ezek a kül- és belterületről, a vízrajzról, az úthálózatról tájékoztató térképek, amelyeket a csíkszeredai CartoService Kft. szakembere, Sántha Zsuzsanna készíttette a Corel grafikus program segítségével.

A csíki mikrotoponímiai pályázati projekt központi célkitűzésként két település belterületi és külterületi helynévi térképeinek elkészítését jelölte ki. Tekintettel arra, hogy a két település közigazgatási hovatartozása időben változott, újabban nem készült önálló adminisztratív térkép róluk, csak összevont községi térképen szerepelnek, a pályázati projektben tervezett önálló helynévi elektronikus térképek nem valósulhattak meg. Helyettük a Hosszúaszót is magába foglaló Csíkminsztent valamikori belterületi és külterületi térképének ellenőrzött, kiegészített elektronikus változata készülhetett el. Az itt jelzett problémák nem csökkentik a Hosszúaszót is magában foglaló Csíkminsztent belterületi és külterületi térképének informatív jellegét, azok megfelelő módon segítenek mindkét település bel- és külterületi névanyagának lokalizálásában.

Az eredményesnek nevezhető csíki pályázati vizsgálatok szerves részét képezik Csík eddigi helynévkutatásainak, hozzájárulva azok kiteljesítéséhez, egy majdani csíki helynévtár megalapozásához, a magyar helynévadás behatóbb vizsgálataihoz, a csíki magyar közösség önazonosságának erősítéséhez, nyelvi, kulturális értékei megőrzéséhez.

Programfelelős: Csomortáni Magdolna

5. Nyelvhasználati közönségszolgálat, kutatási eredmények népszerűsítése

Erdélyi magyar beszélők és a sajtó kérdéseire válaszoltunk többször is: interjúk, kiselőadások, nyelvi ismereteket terjesztő cikkek formájában.

Péntek János május 10-én Nagyenyeden, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége ünnepi rendezvényén (a Magyar Nyelv Napjain) előadást tartott az anyanyelvhasználat kiemelt jelentőségéről és részt vett a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő szervezésében és lebonyolításában. Június 27-én pedig plenáris előadással szerepelt Nagyváradon a Partium Keresztény Egyetem konferenciáján: *A magyar (nyelv)tudomány közösségi perspektívája* címmel. Péntek János szeptember 12-én Énlakán a székely nyelvjárásról szóló konferencián előadást tartott (*A székely nyelvjárás helye és helyzete a változó időben*), majd november 12-én Budapesten értekezett a Magyar Tudomány Ünnepe keretében, a Magyar ENSZ Társaság szervezésében *Őshonos magyar nyelvközösségek a külső régiókban: helyzetek, folyamatok, perspektívák* címmel.

Benő Attila 2019. november 13-án a közszolgálati televízió (TVR1) kolozsvári műsorában a az erdélyi magyar köznyelv helyzetére, minőségére vonatkozó kérdésekre válaszolt (<https://www.youtube.com/watch?v=TQW145zgdF8>). Június 8-án pedig Révkomáromban tartott előadást a Magyar Nyelvtudományi Társaság támogatásával megrendezett névtani konferencián (*Magyar eredetű földrajzi köznevek a románban*). Ugyancsak ő augusztus 24-én, Kolozsváron plenáris előadással szerepelt a 15. Finnugor Írókongresszuson (*Műfordítás: a lehetetlenség lehetőségei*), amelyet a kolozsvári Magyar Napok keretében szerveztek meg.

Péntek János és Benő Attila folyamatosan dolgozott 2019-ben *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)* című közös munka megírásában, megszerkesztésében.

Péntek János ugyanakkor nyelvi ismeretterjesztő cikkeket is közölt a 2019-es év folyamán: **(1.** A hűség próbája: megmaradás a nyelvben. *Honismeret XVII, 2019/1: 13–16.* **2.** Figyelmeztetés a nyelvvel kapcsolatos tévhitekre (Komoróczy György: Könnyű Katát táncba vinni. Anyanyelvi ismeretterjesztő írások c. könyvről). *Krónika XXI, 2019. május 8., 8. old.* **3.** Hogyan lett a kettőből három? Indokolatlan homályok a moldvai magyarok kétfélesége kérdésében. *Honismeret 47, különszám, 167–171*).

6. Nyelvi sérelmek, nyelvi konfliktusok. Sajtónyelvi adatbázis folyamatos építése, értékelése.

A nyelvi jogi adatbázis olyan Romániában megjelent, magyar nyelvű online sajtócikkeket tartalmaz, amelyek a nyelvi jogokról, jogsérelmekről szólnak, vagy érintik ezeket. Az adatbázis megközelítőleg 200 sajtócikkből áll, amelyek a következő honlapokról származnak: *Krónika* (www.kronika.ro), *Szabadság* (www.szabadsag.ro), *Transindex* (www.transindex.ro), *Maszol* (www.maszol.ro), *Háromszék* (www.3szek.ro), *Székelyhon* (www.szekelyhon.ro), *Átlátszó Erdély* (www.atlatszo.ro), *Főtér* (www.foter.ro), *Székely Hírmondó* (www.hirmondo.ro), *Népújság* (www.nepujzag.ro), *Szilágysági szó* (www.szilagysagiszoz.ro), *Szatmár.ro* (www.szatmar.ro).

A cikkek 2019-ben és 2020 elején jelentek meg, és az alábbi témákat érintik: kisebbségi oktatás; jogsértések; nyelvi diszkrimináció; közigazgatási törvénykönyv; helység- és utcanévtáblák ügye; döntő szerepet játszó politikusok véleménye, nyilatkozata a nyelvi jogokat illetően; nyelvi jogok érvényesülése vagy alkalmazásának mulasztása; EU-s döntések, nyilatkozatok a nyelvi jogokat illetően.

A program megvalósításában részt vett: **Lakatos Aliz**

7. Nyelvcsere-folyamatok a mezőségi szórványokban. Interjúk, hangfelvételek készítése.

A pályázati időszakban a Mezőség három településén került sor adatgyűjtésre: Magyarországon, Vajdakamaráson és Visában. A kutatás anyaga része annak az adatbázisnak, melynek létrehozását 2018-ban kezdték el a szintén mezőségi Magyarparlatkán, Mezőkeszüben és Pusztakamaráson.

Az anyaggyűjtés során mindhárom faluban öt-öt személlyel készítették hangfelvételt, és igyekeztek lehetőség szerint minél több korosztályt elérni. A sikeresen megszólított interjúalanyok életkora 50

és 90 év között van. Az irányított interjúk témája a korábbi anyaggyűjtéshez hasonlóan az adatközlők életútja, gyerekkora, családja, a falu története, közösségi élete, egyházi élet, a helybeli más közösségekkel való viszony és a nyelvhasználati szokások, illetve helyzettől függően (pl. egy-egy interjúalany szakmája, amelyről szívesen beszélt) más témák is voltak. A hangfelvételek időtartama 45 és 90 perc között van, az adatközlők beszédességétől függően. Mindhárom falu jellegzetes mezőségi nyelvjárással, szókinccsel és gazdag népi hagyományokkal rendelkezik, ahogy ez a rögzített hangfelvételek anyagában meg is jelenik.

A hanganyagokat a feldolgozás során a nyelvjárási jelenségek és a kontaktusjelenségek vizsgálatára fogják felhasználni, rövidesen publikálásra kerülnek az ezekhez kapcsolódó tanulmányok.

Az anyaggyűjtésben **Benő Attila** és **Sófalvi Krisztina** vett részt.

8. Digitális nyelvi repertoár és kisebbségi kétnyelvűség

A kutatás a Sapientia EMTE hallgatóinak online nyelvi identitását, a Facebook közösségi média oldalain megjelenő nyelvi repertoárt vizsgálta. A kutatás arra kereste a választ, hogy milyen tényezők állnak a egynyelvű vagy többnyelvű repertoár háttérében az online közösségi oldalon kisebbségi beszélők körében. A kutatás három fő tartalmi egységet foglalt magába: 1. Az online nyelvi identitás körvonalazását; 2. Az online nyelvhasználati minták elemzését, különös tekintettel a hibrid nyelvi jelenségekre; 3. Az online nyelvi identitás lehetséges konstrukcióinak vizsgálatát.

A kutatás során a Sapientia EMTE egyetemi hallgatóinak nyelvhasználatát, nyelvi identitását vizsgálva nyomonkövethető volt a többnyelvű nyelvi repertoár az online közösségi média oldalain, illetve annak kapcsolata a nyelvi identitással. A digitális térben a felhasználók az online közösséghez is igazítják nyelvválasztásukat. Úgy tűnik, hogy a digitális tér lehetővé teszi a beszélők számára, hogy az egyéni nyelvi repertoárt alkotó eltérő nyelvek használatával egy integrált rendszert építsenek fel.

A kutatás nagymértékben az úgynevezett online etnográfia adatgyűjtési módszerét használta fel. Az adatgyűjtés során három szakasz különült el. Az első a netnográfia részeként demográfiai és nyelvi adatok gyűjtését, vizsgálatát jelentette. A kutatás második szakaszában fókuszcsoportban bővült az adatgyűjtés és azok vizsgálata. A kutatás harmadik fázisában került sor az interjúkra és azok elemzésére, ahol a metanyelvi elemek fontos szerepet játszottak az online nyelvi repertoárok identitáskonstruáló szerepének elemzésében. A 49 résztvevő anyanyelv dominanciájú kétnyelvű, a Sapientia EMTE alapképzéses hallgatói: 14 agrármérnök szakos hallgató (Sepsiszentgyörgy), 28 fordító-tolmacsképző, valamint 7 kommunikáció és közkapcsolatok szakos hallgató (Marosvásárhely). Az interjúkészítés mindhárom szakról egy-egy hallgató kiválasztását jelentette, akiknek Facebook oldaláról legtöbb nyelvi adatot sikerült gyűjteni az egy havi bejegyzések megfigyelésével.

A kutatás eredményeiről összegző tanulmány született.

Kutatásvezető: **Bíró Enikő**.

9. Az Erdélyi magyar kulturális szótár munkálatainak bővítése és kiadásra való előkészítése

2019-ben 52 új szócikkkel gazdagodott az *Erdélyi magyar kulturális* szótár anyaga, és megtörtént a korábbiak javítása, kiegészítése. Tovább folytatódott a magyar művelődés különféle területein alkotott személyiségek, műemlékeinknek, kulturálisan is jelentős tájegységeinknek a rövid ismertetését, akik és amik a korábbiakban kimaradtak a készülő kulturális szótárból. Szócikkekk készültek a következő személyiségekről: Aranyosrákosi Székely Sándor, Bethlen Miklós, Böhm Károly, Döbrentei Gábor, Jakab Elek, Jánosfalvi Sándor István, Kanyaró Ferenc, Körösfői Kriesch Aladár, László Dezső, Pákei Lajos, Tavaszi Sándor, Thordai János. Erdélyi melékművekről készült szócikkek: az alvinci Martinuzzi–Bethlen kastély, a bögözi református templom, a sepsikilyéni unitárius templom, a sepsiszentgyörgyi református vártemplom, a székelyderzsi unitárius vártemplom, a szilágysomlyói Báthory vár, a zabolai Mikes-kastély. Az erdélyi tájegységek, kisebb régiók és települések bemutatása kiegészült a következőkkel: Borszék, Hargita, Királyföld, Nyikó mente.

Mindezekkel megteremtődött a szótár kiadásra való előkészítése.

10. Magyar nyelvű fizika egyetemi jegyzetek nyelvisége.

A kutatás kitűzött célja a romániai magyar fizikai szaknyelv vizsgálata, azon belül is négy Kolozsváron, a Babeş–Bolyai Egyetem hallgatóinak írt egyetemi jegyzet tágabb értelemben vett nyelvezetének és terminológiájának vizsgálata (Kacsó Ágota-Enikő, Néda Zoltán, Tyukodi Botond 2014. *A klasszikus statisztikus fizika alapjai*. Kolozsvár: Ábel kiadó, Kovács Kálmán 1980. *Optika és a spektroszkópia elemei*. Kolozsvár, Nagy László 1997. *Atomfizika: egyetemi jegyzet*. Erdélyi Trankönyvtanács, Néda Árpád 1983. *Hőtan: hallgatók részére*. Kolozsvár.)

Az elemzés során azt vizsgáltuk, hogy egyrészt a terminusok maguk megegyeznek-e a Magyarországon használtakkal, vagy ha nem (esetleg nem egészen), milyen módon térnek el, és állhat-e ennek háttérében román–magyar interferenciahatás vagy kontaktushatás.

A négy egyetemi jegyzetet úgy választottuk meg, hogy legyen közöttük mind a rendszerváltás előtt, mind pedig azután írt jegyzet. Ezt azért találtuk fontosnak, mert az, hogy a rendszerváltás előtt esetleg nehezebb volt beszerezni magyarországi jegyzeteket vagy tankönyveket, hatással lehetett a terminológiahasználatra. Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy ezek a jegyzetek ma is szerves részét képezik a fizika karon oktatott tananyagoknak.

A terminológia szintjén megjelenő különbségek esetenként változnak. Legtöbb terminus, természetesen, megegyezik a magyarországgal, azonban akadnak olyanok, melyeknél gyakorisági különbségek állnak fenn, vagyis a terminusnak több változata van, de míg magyarországi szövegekben jellemzően az egyik változatot használják gyakrabban, addig az általam vizsgált szövegekben a másikat. Ilyenek például a *momentum* és a *nyomaték* szavak olyan összetételekben mint az *impulzusmomentum/impulzusnyomaték* vagy a *dipólusmomentum/dipólusnyomaték*, melyek ugyan megtalálhatók mind a magyarországi, mind az általam vizsgált szövegek nyelvezetében, azonban Magyarországon jellemzően a *momentum* gyakoribb, míg Romániában a *nyomaték*. Léteznek olyan terminusok, melyeknek hangalakja a román (esetleg angol) terminuséhoz hasonul, mint például az *intrinszek*, melynek magyarországi megfelelője az *insztrinszik*, románul pedig *intrinsec*. Ezenfelül találunk kölcsönszavakat is, úgy mint a *modulusz-négyzet* estén, melynek magyarországi megfelelője az *abszlútérték-négyzet*, a román megfelelője pedig a *modul pătrat*.

Ha nem csak magukat a terminusokat vizsgáljuk, a szövegben található nyelvjárási hatást is helyi jellegű szavak (*dőlésszög* helyett *dűlésszög*) vagy mondat szerkezetek formájában. A román kontaktushatás itt is kimutatható, például olyan esetekben, ahol a standardtól eltérő módon használnak többesszámot (*az összes lehetséges frekvenciái*).

A programok megvalósulását támogatta:

MEGVALÓSULT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap